

Коло Драгоманова.

В останній книжці „Современного Міра“ (ноябрь) маємо чималу статтю д. Л. Дейча „У начала легенды“. Це полеміка з д.д. Загосвим, Корниловим та найбільше з К. Кістяковським про характер та міру конституційного руху в Росії в 70 та 80-х роках минулого віку. Легендою зве д. Дейч думку про те, що тодішні конституціоналісти складали вже чималий і впливовий гурт, організуючись навіть у такі партійні громади як „Земскій союз“. Д. Дейч дуже гостро полемизує проти цієї думки, оповідаючи по дорозі деякі епізоди з тогочасного життя. Треба сказати, що не вважаючи на всю категоричність вислову, д. Дейчові не пощастило розвіяти зачеплене питання і воно, як і перше, ще дождатиме свого дослідника, що об'єктивно розбере тодішні рахунки й виявить справжню роль у визвольній роботі як революціонерів, так і конституціоналістів.

Обидві сторони в полеміці, як відомо, дуже часто й багато посилаються на М. Драгоманова, який був надто визначальною постаттю, щоб не позначити свого впливу на всіх стосунках того часу. Посилається на його в останній своїй статті і д. Дейч, що як відомо, надрукував навіть був недавно в „Вестникъ Европы“ свої згадки про українського емігранта. Деякі нові риси з згадок д. Дейча про Драгоманова варто занотувати для українських читачів.

Д. Дейч ще раз оповідає, як високо Драгоманов стояв у очах російських революціонерів. „У огромнаго большинства изъ насъ эмигрантовъ, — підкреслює д. Дейч, — не смотря на личную вражду къ нему, онъ въ политическомъ отношеніи пользовался полнымъ довѣріемъ“. Тим то більшість революціонерів і не мала жадної непевності що-до „Вольного Слова“, уважаючи його за „честный конституционный органъ“. Гарантією цього було те, що близьку в йому участь одразу взяв Драгоманов. Навіть коли пішли про редактора „Вольного Слова“, Мальшинського, непевні чутки серед емігрантів з досить авторитетних джерел, то „одного заявленія Драгоманова, что онъ знаетъ А. Мальшинскаго, было вполне достаточно, чтобы разсѣлись все наши подозрѣнія“ (стор. 159).

Торкається д. Дейч і питання про те, чи широко розходилися видання Драгоманова в Росії (стор. 144), і нарешті своїх суперечок з Драгомановим. На останньому пункті автор очевидно не вдержується в межах безсторонності. Він оповідає справу так, ніби остаточно російські емігранти розійшлися з Драгомановим після його статті „Обаятельность энергии“, надрукованої в „Вольномъ Словѣ“ з приводу справи Суханова. Стаття ця, — на думку д. Дейча, „крайне рѣзкая и полная несправедливыхъ обвиненій“, „длиннѣйшій обвинительный актъ“ проти російських революціонерів, — викликала „Открытое письмо“ до Драгоманова підписане д.д. Дейчем, Плехановим, Бохановським, В. Засулич. „Драгомановъ, — пише д. Дейч тепер, — вообще не представлявший безъ отвѣта (?) никакихъ, даже самыхъ незначительныхъ замѣтокъ, обращенныхъ противъ него, — тѣмъ не менѣе въ теченіе очень долгаго относительно времени не упомянулъ ни единымъ словомъ о нашемъ „Письмѣ“. А затѣмъ, годъ спустя, заявилъ, будто бы въ нашихъ же интересахъ не отвѣчаетъ на это „Письмо“, такъ какъ ему пришлось бы цитировать наши письма, которыя, молъ, насъ бы компрометировали“ (стор. 159). На це тепер д. Дейч одповідає, що Драгоманов не мав „никакихъ рѣшительно писемъ“ од людей, що підписала того „одвертого листа“. Доказ цього він бачить у тому, що „недавно въ Галиціи появилась въ нѣсколькихъ томахъ переписка Драгоманова, но ни моихъ, ни Плеханова, ни Бохановскаго, ни В. И. Засуличъ писемъ тамъ, повидимому, нѣтъ“. Листів од цих осіб у закордонних виданнях листування Драгоманова справді нема, але це з інших причин, ніж думав д. Дейч. Надруковано досі більш-менш повно „Листи до Ів. Франка і ин.“ (два томи Львів, 1906—1908) та „Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом“ (вісім томів, Чернівці, 1910—1911) і тут, звичайно, тих листів і не могло бути. Зате в цьому листуванні сам Драгоманов або близькі до його люде розповідають про причини того, чому він розійшовся з російськими емігрантами (напр. лист Драгоманова до Петербуржя в „Листах до Ів. Франка“, 1906, стор. 133—137; лист Л. М. Драгоманової до Павлика в „Переписці“, т. IV, стор. 89—93 і т. и.). І характерно, що про статтю „Обаятельность энергии“, як причину, зовсім тут нема мови, — навпаки, наведено чимало

рикрих епізодів з життя женеvської міграції, що траплялися ще до згаданої статті та й на неї саму подавали Драгоманову чимало виразного матеріалу. Окрім того перечитуючи інкриміновану статтю тепер, зовсім неможна вбачати в ній „длиннѣйшого обвинительного акта“; там знайдемо звичайні думки Драгоманова проти терору та централізму, які він не раз і до того і потому висловлював у всіх своїх публіцистичних працях.

Причини були інші, і майбутньому біографові Драгоманова доведеться на них спинитися; треба думати, що до того часу з'явиться ще й дещо з нового матеріалу, який дасть документальне оправдання словам Драгоманова, що йому „розказувати гидко“ про ті події, які так обережно висвітлює тепер д. Дейч.